

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. Г. С. СКОВОРОДИ

На правах рукопису

НЕЖИВИЙ Олексій Іванович

**ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА
БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків — 1994

AB 30,710

Робота виконана в Луганському державному педагогічному інституті ім. Т. Г. Шевченка.

Науковий керівник — член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор **Г. П. Шевченко**

Офіційні опоненти — **Кондрашова** Лідія Валентинівна, доктор педагогічних наук, професор **Євтух** Микола Борисович, член-кореспондент АПН України, кандидат педагогічних наук, професор

Провідна установа — Бердянський державний педагогічний інститут

Захист відбудеться «27» серпня 1994 року о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.113.24.02 у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди за адресою: 310168, м. Харків, вул. Блюхера, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Автореферат розісланий «26» серпня 1994 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

ЗОЛОТУХІНА С. Т.

ЛНБ України ім. В. Стефаніка

00756656 (Z)

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Складовою частиною національного відродження на Україні є необхідність створення національної школи, обґрунтування її концепції, що визначає головну мету розвитку народної освіти.

У законі України "Про освіту" визначені основні принципи освіти в нашій державі, які передбачають органічний розвиток з національною історією, культурою, традиціями. Визначає держава також пріоритет фундаментальних досліджень у галузі національної освіти й культури.

Безперечно, сучасна школа невіддільна від національного ґрунту, історії педагогічної думки на Україні, тому становлення і розвиток її неможливі без систематичного наукового вивчення досвіду.

Особливе місце в плеяді народних педагогів, громадських діячів посідає творча спадщина Бориса Дмитровича Грінченка. Його заслуги в розвитку педагогіки тепер не викликають заперечень, однак тривалий час діяльність і творча спадщина Б.Грінченка замовчувались, а то й характеризувалися тенденційно. Нерідко не бралось до уваги, що Б.Грінченко немов би звів у себе суспільні прогиріччя часу.

Б.Грінченко – автор теоретичних праць з педагогіки "Яка тепер народна школа на Україні?", "На безпросветном пути", "Братства і просвітня школа на Україні за польського панування до Б.Хмельницького", "К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе", підручників "Українська граматики для науки читання і письма", "Рідне слово. Українська читанка. Перша після граматики книга для читання", численних публіцистичних статей з проблем народної освіти, культури, навчання й виховання.

Педагогічне спрямування мають також літературознавчі статті, праці з фольклористики, лексикографії, вітчизняної історії /"Сповідання з української старовини", "Як жив український народ?"/, художні твори, насамперед оповідання "Дзвоник", "Украла", "Екзамен", "Непокірний" та ін.

За роки освітньої діяльності ним створена своєрідна педагогічна система, яка ґрунтується на ідеях демократизму, гуманізму, народності.

Одним з перших на шлях наукового розгляду спадщини Б.Грінченка стали М.Рильський та О.Білецький, до яких приєдналися й інші дослідники – І.Пільгук, В.Яременко, С.Шабліовський, М.Гуменюк, А.Погрібний, М.Веркалець, Л.Сахно. На особливу увагу заслуговує кандидатська дисертація В.Яременка "Борис Грінченко. Проза" /К., 1969/. В одному з її розділів розглядається освітня діяльність і педагогічні ідеї видатного педагога, зосереджується увага на тому, що педагогічні погляди Б.Грінченка склалися під впливом ідей передових російських і європейських педагогів.

Новий етап дослідження спадщини Б.Грінченка-педагога розпочався в 1980 році. На республіканській науково-практичній конференції виголошено повідомлення І.Покотила "Грінченко – народний вчитель", Л.Сахна "Виховання особистості в школі Б.Грінченка", Б.Пастуха "У сімейному колі"/До питання ідейної і творчої співпраці сім'ї Б.Грінченка/, Н.Шумило "Б.Грінченко і проблема чича", у яких розглядалися проблеми просвітньої і педагогічної думки.

Тоді ж з'являються статті М.Веркальця "Педагогічні погляди Б.Д.Грінченка /До 125-річчя з дня народження/" /Радянська школа, 1988, № 12/, В.Яременка "Більше працював, ніж жив..." /Дніпро, 1988, № 12/, П.Охріменка "Серце зотліє з муки" /Вітчизна, 1988, № 12/.

Опубліковано перше монографічне дослідження А.Погрібного "Борис Грінченко. Нарис життя і творчості" /К., Дніпро, 1978/. У роботі аналізується і вчительська діяльність та педагогічні ідеї Б.Д.Грінченка. Еволюція світоглядних поглядів у контексті літературного процесу розглядається у дослідженні А.Погрібного "Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ початку ХХ ст." /К.: Либідь, 1990/.

М.Веркалець аналізує педагогічні ідеї, вчительську діяльність Б.Д.Грінченка у праці "Педагогічні ідеї Б.Д.Грінченка" /К.: Знання, 1990/.

Віддаючи данину поваги всім вказаним вище вченим, треба все ж підкреслити головне: до цього часу ще немає спеціального монографічного і дисертаційного дослідження, де б цілісно розглядалася педагогічна спадщина видатного митця, її значення у процесі відродження національної школи.

Цим визначається актуальність вибору теми для дисертаційної роботи "Педагогічна спадщина Бориса Грінченка".

Об'єкт дослідження: науково-педагогічна спадщина видатного українського вченого-педагога Б.Грінченка.

Предметом дослідження стала філософсько-педагогічна концепція Б.Грінченка національної школи в Україні та принципи втілення її в практику навчально-виховного процесу.

Мета дослідження: визначити сутність, місце і значення педагогічної спадщини Б.Грінченка у становленні української національної школи.

Завдання дослідження:

1. На основі історико-педагогічного культурологічного аналізу робіт і досвіду педагогічної діяльності Б.Грінченка виділити концептуальні положення, які були покладені в основу побудови демократичної системи освіти на Україні.

2. Виявити і описати системотворчі принципи організації навчально-виховного процесу в національній школі в педагогічній спадщині Б.Грінченка.

3. Частково експериментально перевірити ефективність практичного використання педагогічних ідей Б.Грінченка у роботі середньої і вищої школи на сучасному етапі.

Методологічною і теоретичною основою дослідження взято положення про взаємозв'язок людини з суспільством, національною мовою, культурою, історією народу; про взаємозв'язок загальнолюдського у вихованні особистості і про місце навчання й виховання у культурно-історичному прогресі суспільства; про взаємозв'язок української, російської і європейської демократичних педагогічних традицій.

Поставлені завдання вирішувалися за допомогою комплексу методів науково-педагогічного дослідження: вивчення і аналіз науково-теоретичних, публіцистичних праць, навчальних книг і художніх творів педагогічної проблематики Б.Грінченка, архівних і рукописних матеріалів, аналіз ідей Б.Грінченка з позицій сучасної філософської, педагогічної, психологічної і соціологічної наук, метод наукової реконструкції окремих положень педагогічної концепції автора, аналіз досвіду роботи по впровадженню педагогічних ідей Б.Грінченка у навчально-виховний процес середньої і вищої школи.

Наукова новизна і теоретична значимість дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснена спроба цілісного аналізу пе-

дагогічної спадщини Б.Грінченка, розкриті основні положення авторської концепції національної школи; визначені системотворчі принципи і зміст навчання й виховання; показано розуміння Б.Грінченком національного ідеалу гармонійної особистості, шляхи й умови її формування; виявлені можливості використання теоретичної і методичної спадщини Б.Грінченка у створенні сучасної національної школи на Україні.

Практичне значення дослідження полягає в застосуванні творчої спадщини і освітньої діяльності Б.Грінченка в курсі історії школи і педагогічної думки на Україні, при виданні навчальних посібників, у процесі методичної підготовки вчителів, при проведенні із школярами і студентами народознавчої, літературно-краєзнавчої, культурно-просвітньої роботи.

Достовірність результатів дослідження та основних висновків дисертаційної роботи забезпечується комплексним розглядом проблем з педагогічних, психологічних, філософських, історично-культурологічних позицій, застосуванням системи наукових методів дослідження, адекватних його об'єкту, предмету та завданням, впровадженням науково-практичних рекомендацій Б.Грінченка у навчально-виховний процес середньої та вищої школи.

Апробація та впровадження.

Основні результати дослідження доповідалися автором на всеукраїнській науковій конференції /Харків, 1991/, республіканських науково-практичних конференціях: /Луганськ, 1988/, /Ніжин, 1990/, /Кіровоград, 1990/, /Полтава, 1991/, /Вінниця, 1992/, /Дрогобич, 1992/, /Умань, 1992/, на щорічних звітних науково-практичних конференціях у Луганському державному педагогічному інституті ім.Т.Г.Шевченка, на курсах підвищення кваліфікації вчителів початкових класів, української мови і літератури в Луганському обласному інституті вдосконалення вчителів.

На захист вноситься:

1. Концепція національної школи в Україні, розроблена Б.Грінченком /принципи організації системи народної освіти, навчально-методичне забезпечення шкіл, управління навчальними закладами, підготовка національних педагогічних кадрів/.

2. Модель навчально-виховного процесу в національній школі Б.Грінченка /мета, принципи, зміст, методи і засоби, умови формування особистості/.

3. Умови використання досвіду практичної роботи і теоретичної спадщини Б.Грінченка у середній та вищій школі.

Структура та зміст роботи.

Дисертація складається з вступу, двох глав, висновків і списку використаної літератури.

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, розкриті методологічні підходи та методи дослідницької роботи, її наукова новизна та практична значущість, основні положення, що виносяться на захист.

У першій главі "Внесок Б.Грінченка в становлення національної школи на Україні" дається аналіз багатогранної діяльності автора на ниві освіти й культури, умов формування його педагогічного світогляду, принципів положень концепції української національної школи, національних і загальнолюдських основ оригінальної педагогічної системи.

Б.Грінченко був напрощуд обдарованою, різнобічною людиною, яка реалізувала себе у багатьох сферах діяльності. Він відомий як науковець і педагогічний діяч, автор, видавець, редактор художньої, науково-популярної літератури для дітей і дорослих, дослідник і пропагандист соціально-політичних, педагогічних знань, фольклорист, лексикограф, історик, перекладач літератури з багатьох мов світу і т.д.

Треба підкреслити, що вся його діяльність поза межами школи й педагогічної науки мала освітянську, культурну спрямованість, сприяла поширенню його поглядів як народного вчителя.

Справа народної просвіти не могла бути здійснена силами і в стінах школи, вважав Б.Грінченко. Тому він закликав до створення справжнього національного культурного середовища, у якому важливе місце надавав народним бібліотекам і театру, художній літературі й пресі і т.д. "Кожна нова українська книжка, кожен новий номер української газети все далі й далі посуватиме національну свідомість, все більше й більше захоплюватиме людей хвилею національного воскресіння", - писав він.

Б.Грінченко увібрав у себе найкращі надбання національної та освітньої світової культури, філософії, психології, літератури та мистецтва. Він близько знайомий з визначними діячами свого часу, їхніми ідеалами про національне самовизначення українського народу, розвиток його культури та освіти.

Благотворний вплив на формування поглядів Б.Грінченка мали Т.Шевченко, М.Коцибинський, Леся Українка, М.Драгоманов, І.Нечуй-Левицький, П.Грабовський, О.Потебня та ін.

Автор виробив оригінальну систему виховання й навчання, творчо засвоївши педагогічну спадщину західно-європейських і російських вчителів, досвід навчання й виховання у братських школах України і Білорусії, багату культуру української етнопедагогіки.

Педагогічні інтереси Б.Грінченка стосуються, найперше, дидактики початкового навчання.

Найбільший вплив відчув Б.Грінченко з боку К.Ушинського. Ідея народності в суспільному вихованні – головна в педагогічній теорії "учителя російських учителів", яку Б.Грінченко розвинув в плані національного виховання, розробки змісту навчання, створення підручників для українських шкіл. Про значення національної культури і мови у формуванні особистості Б.Грінченко багато дізнався з роїт вітчизняного вченого, філософа, лінгвіста О.Потебні.

Основою своєї дидактики Б.Грінченко обрав класноурочну систему Я.А.Каменського, просякнуту ідеями демократизму і людяності. "Золоте правило дидактики", принцип природовідповідності також були глибоко сприйняті Б.Грінченком.

Теорія елементарної освіти Й.Г.Пестолоці з ідеями виховуючого і розвиваючого навчання дуже близька до дидактичних уявлень Б.Грінченка. Практична спрямованість, зв'язок навчання з життям, трудовою діяльністю, яку обстоював Д.Локк, ідеї Ж.-Ж. Руссо про вільну людину в природних умовах – все це увійшло в педагогічну систему Б.Грінченка. Дидактика А.Дістервега з ідеєю єдності національного й суспільного, культуровідповідності виховання, що ґрунтується на самодіяльності дітей, дали змогу Б.Грінченкові створити концепції формування особистості патріота і гуманіста.

До обґрунтування ідеї української національної школи Б.Грінченко підійшов з культурно-історичних, філософських, психолого-педагогічних точок зору.

Кожний народ має незаперечне право на національну школу як засіб збереження і відтворення у молодих поколіннях національного менталітету, культури і мови. Інакше він піддається духовній деградації й асиміляції. В діяльності шкільних закладів повинен здійснюватися органічний взаємозв'язок національного й загальнолюдського компонентів культури.

Система народної освіти, на думку Б.Грінченка, будується на принципах обов'язковості й доступності навчання для всіх дітей, без будь-яких виключень, відповідності національним традиціям освіти, науковості, гуманізму, зв'язку з життям, працею, широкою соціальною практикою.

Концепція української національної школи у спадщині Б.Грінченка складається з чотирьох взаємозв'язаних частин: моделі особистості виховання, моделі організації навчально-виховного процесу /зміст, принципи, методи і засоби/, моделі керівництва навчально-виховним процесом і моделі особистості народного вчителя.

Ідеалом особистості, в певненні Б.Грінченка, є людина, що гармонійно поєднує в собі високі духовні, культурні, розумові та фізичні якості, активно стверджує себе як громадянин і трудівник, патріот, демократ, гуманіст.

Розв'язання проблем передбачає розв'язання першочергових завдань: забезпечення навчання, виховання, спілкування дітей і дорослих на рідній мові, реалізація всебічного і гармонійного розвитку особистості у відповідності з культурно-історичним досвідом, системою духовних цінностей українського народу, формування у дітей національної самосвідомості, якостей справжнього патріота, активного соціального діяча й трудівника.

При цьому програма формування особистості передбачає послідовність сходження дитини по ступенях: образ національного - національний образ світу - цілісний образ світу. Навчання у школі, насамперед, повинно бути людизнавством та народознавством.

Входження в життя та культуру починається з життя й культури свого народу, свого близького оточення. Наприклад, саме розташування тем у підручнику Б.Грінченка "Українська читанка. Рідне слово" вказує саме на цей шлях: "Сім'я та родичі", "Громада", "Рідний край", "Держава", "Земля", "Божий світ".

Програма національної школи, згідно з концепцією Б.Грінченка, включає широкий перелік дисциплін природничого, історико-гуманітарного, естетичного профілю. Причому основу складають знання з рідної мови, літератури, фольклору, народознавства, природи, історії України. Засвоєння знань має активний творчий характер із допомогою залучення дітей у різноманітні види діяльності й спілкування, з використанням багатьох методичних прийомів на близьких і зрозумілих для дітей явищах дійсності.

Видатним педагогом створені підручники із української мови та читання, а також методичні поради до їх вивчення. Так, при створенні підручника для читання реалізувалися широкі можливості міжпредметних зв'язків, комплексний підхід до навчання й виховання особистості молодшого школяра. Це досягалося завдяки органічному поєднанню навчання читання і розвитку зв'язаного із формуванням основ праць про навколишній світ, суспільство, з національним і морально-етичним виходанням.

Так, підручник "Рідне слово. Українська читанка" мав спеціальні розділи, що містили художні, народнопоетичні, художньо-публіцистичні з елементами наукового стилю тексти: "Свійські та дикі гварини", "Квітки", "Рослини", "Метали", "Люди", "Частини людського тіла та людські почуття", "Дні, години, тижні, місяці, рік", "Весна, літо, осінь, зима", "Сім'я, родичі. Людські імена та трізвища", "Рідний край", "Земля та вода", "Що погано, а що гарно", "Люди-брати", "Праця", "Наука" і т.д.

Дидактична основа підручника мала синкретичний характер, що й передбачало створення для учнів першого класу своєрідного навчально-виховного комплексу.

Доступність для учнів-першокласників, естетичне багатство досягалося завдяки використанню фольклорних, етнопедагогічних, народознавчих, краєзнавчих джерел, кращих творів художньої літератури для дітей.

Все це дає підстави вважати, що підручник "Рідне слово. Українська читанка" сприяв вивченню основ народознавства та знайомства з навколишнім світом.

Отже, Б.Грінченко ще на рубежі ХХ століття дійшов до висновку, що навчання й виховання учнів початкових класів повинно мати комплексний характер і реалізувати гуманістичний та етнічний принципи. Створений ним підручник був органічним продовженням традицій української національної культурно-освітньої думки, де домінуюче значення має світоглядний та естетичний потенціал творчості, етнопедагогіки, народознавства. Цим самим видатний педагог підніс на значно вищий якісний рівень сутності процесу навчання й виховання на його початковому етапі.

Видатний педагог визначає програму підготовки українського вчителства як важливу умову організації національної школи. Ця програма охоплює в себе:

1/ оволодіння кожним учителем української літературної мови

з метою проведення всього навчального процесу на рідній мові;

2/ засвоєння кращих досягнень національної й світової культури й мистецтва;

3/ оволодіння педагогічним досвідом, особливо української етнопедагогіки, історією педагогічної думки на Україні;

4/ формування національної самосвідомості, постійне вивчення народного життя, побуту, традицій, звичаїв, інтересів людей;

5/ участь у культурно-просвітній роботі серед населення, у пропаганді педагогічних знань.

Таким чином, в основі концепції національної школи має бути реалізація ідей демократизму, гуманізму та принципу національного як основи пізнання загальнолюдського, надання змісту навчання й виховання національного характеру, в основі якого рідна мова та вивчення народознавства, народної творчості, вітчизняної історії, культури, мистецтва як складової частини світової думки, здійснення національного виховання, формування якісно нової особистості вчителя.

Другий розділ "Вплив творчої спадщини Б.Грінченка на розвиток педагогічної думки та практики" розкриває актуальні аспекти педагогічної системи автора та їх втілення у програмних документах сучасної української школи різних рівнів – від початкової до вищої. Цей внесок аналізується при визначенні мети та завдань навчально-виховного процесу, його принципів, змісту, форм і методів.

Перш за все, українська сучасна школа – національна за цілями своєї діяльності. Національне виховання ставить перед педагогами мету формування особистості патріота з національною самосвідомістю, яскраво вираженою громадською і суспільною спрямованістю на основі історичного досвіду, духовних цінностей та ідеалів українського народу засобами національної мови й культури. Цей методологічний підхід, закладений в офіційних документах про освіту, повністю співпадає з надіями і сподіваннями Б.Грінченка, його ідеалом майбутньої школи.

У відносності з принципами національного виховання визначається коло найважливіших завдань у формуванні особистості. Навчально-виховний процес спрямований на:

- створення необхідних умов для повного, глибокого розвитку задатків, здібностей і обдарувань кожного учня;

- творче виявлення особистості у різних видах діяльності: суспільній, навчально-пізнавальній, дослідній, художньо-естетичній, фізичній, трудовій;

- сприяння особистості у здійсненні життєвого самовизначення і свідомого вибору професії;

- підготовку особистості до життя в умовах правової держави, в якій все підпорядковується верховенству закону, громадянської свідомості і соціальної відповідальності;

- формування ставлення до народної культури як до мірила духовного багатства суспільства і особистості, до засвоєння морально-етичних, духовних цінностей - як до однієї з найважливіших життєвих потреб;

- підготовку молоді до чесної, добросовісної праці в умовах соціальної змагальності і високої професійної конкуренції;

- підготовку особистості до участі в конструктивному соціокультурному діалозі в дусі соціального і громадянського миру і злагоди, національної терпимості, світоглядного плюралізму, відмови від будь-яких форм духовного та фізичного насильства над людиною.

Головним критерієм всебічного і гармонійного розвитку особистості, проголошується в програмних документах, повинне стати формування у молодій людини морально-вольової спрямованості на постійне вдосконалення усіх її сил і здібностей, на безперервну самоосвіту і самовиховання на протязі подальшого життя.

Національна система освіти й виховання будується на принципах демократизму, гуманізму, народності, культуровідповідності, які забезпечать молодим поколінням розумовий, фізичний розвиток на рівні світових стандартів. Саме про таку освітню систему мріяв Б.Грінченко у своїх працях.

Педагогічна й мистецька спадщина Б.Грінченка реалізується в практиці середньої та вищої школи за декількома напрямками: використання науково-теоретичних праць, посібників, науково-популярних робіт у навчальному процесі, лексикографічних, фольклорних праць і художніх творів автора у початковій, середній та вищій школах, використання фактів життя і діяльності Б.Д.Грінченка для аналізу соціально-політичного культурного життя в Україні кінця ХІХ - початку ХХ століть.

На сьогодні багатогранна творча спадщина Б.Грінченка засто-

совується у роботі середніх шкіл м. Луганська й області, факультеті підготовки вчителів початкових класів Луганського педагогічного інституту імені Тараса Шевченка, у процесі перепідготовки вчителів Луганського інституту удосконалення вчителів.

У 1986 році на кафедрі філологічних дисциплін і методики викладання в початкових класах факультету підготовки вчителів початкових класів Луганського державного педагогічного інституту імені Тараса Шевченка була створена проблемна студентська група, яка розпочала роботу над темою "Борис Грінченко і Луганщина".

План роботи передбачав вивчення творчої спадщини письменника й педагога, особливо періоду його життя у нашому краї, тобто роботи вчителем в Олексіївській школі з 1887 по 1893 роки. Ми ставили за мету активізувати дослідницький аспект, працюючи з рукописним матеріалом та педагогічними працями Б.Грінченка, які тривалий час не перевидавалися.

У 1988 році в Олексіївській неповній середній школі був створений навчальний кабінет-музей Б.Грінченка. Там систематизовано матеріал, який розповідає про вчительську роботу й науково-педагогічну діяльність Б.Грінченка у нашому краї, передані копії педагогічних праць, листів. Також члени дослідницької групи стали надавати практичну допомогу в організації роботи музею, проведенні уроків, конференцій, літературно-мистецьких свят.

Розширилася тематика студентських досліджень, які здійснювалися під науковим і навчально-методичним керівництвом викладача-пошукача.

Починаючи з 1988 року з'явилися нові теми: "Образи дітей у творах Б.Грінченка", "Школа й школярі в творчості письменника", "Лексичний матеріал Луганщини у "Словарі української мови", "Дослідження з фольклористики Бориса Грінченка і наш край", "Народознавча основа підручників Б.Грінченка для молодших школярів", "Борис Грінченко - вчитель". Урізноманітнювалися й форми звітів про результати дослідницької діяльності. Студенти готували повідомлення на педагогічних читаннях, використовували зібраний матеріал при підготовці уроків та позакласних заходів під час педагогічної практики. Так, педагогічні ідеї Бориса Грінченка стали основою для створення програми спеціального семінару "Методика вивчення народної творчості у початкових класах"

На заняттях спецсемінару значна увага приділялася актуаліза-

ції принципу органічного поєднання вивчення фольклору й народознавства, організації роботи фольклорного гуртка, використанню різних жанрів народної творчості на уроках української мови й читання у початкових класах.

У 1987-88 та 1988-89 навчальних роках студенти-члени дослідницької групи та слухачі спецсемінару спільно з викладачем здійснювали керівництво фольклорним гуртком, а потім фольклорним ансамблем початкових класів середньої школи № 1 м. Луганська.

На заняттях гуртка третьокласники стали справжніми учасниками навчально-виховного процесу, мали змогу виявити й розвинути свої здібності, знання, інтереси, зміння. Цьому сприяла організація занять, адже активною дійовою силою виступав життєвий досвід школярів. Завдяки цьому народна творчість стала складовою частиною естетичного освоєння дійсності.

Теоретичною основою для занять фольклорного гуртка й дитячого фольклорного ансамблю стала педагогічна спадщина Б.Грінченка, зокрема ідеї про виховний потенціал народної творчості, її місце в навчально-виховному процесі молодших школярів, а також необхідність природододільності навчального матеріалу, особливо при вивченні української мови.

Широко використовувалися підручники Б.Грінченка "Рідне слово", художні твори, написані за мотивами фольклорних джерел, зокрема поеми "Смерть атамана", "Лесь, преславний гайдамака", оповідання "Слесь", фольклорні записи.

Участь у цій роботі студентів факультету підготовки вчителів початкових класів давала їм змогу переконатися у важливості й необхідності впровадження ідей Б.Д.Грінченка у навчально-виховний процес сучасної школи, особливо щодо проблеми значення народної творчості й народознавства, національного виховання.

Думаю, що заслуговують на увагу результати впровадження в навчально-виховний процес педагогічних ідей Б.Грінченка про домінують народознавчого і етнопедагогічного принципів на уроках української мови і читання в початкових класах.

Протягом двох навчальних 1987-89 років дослідник працював учителем української мови середньої школи № 1 м. Луганська.

На уроках читання в 3 і 4 класах ми поставили за мету апробувати окремі розділи із підручника "Рідне слово" Б.Д.Грінченка. Так, замість розділів підручників для читання, що мають вузько-соціологічне тематичне значення, був використаний матеріал роз-

ділів "Рідний край", "Святки різдвяні та великодні", "Що погано, а що гарно", "Люди-брати" - "Цраця". Для забезпечення повноцінних уроків читання були зготовлені копії цих розділів підручника для всіх учнів класу з деякими виправленнями у відповідності з вимогами сучасного правопису.

Поступово третьюкласники ознайомлювалися з різними жанрами народнопоетичної творчості: лічилками, прислів'ями, приказками, загадками, щедрівками, веснянками, ліричними й історичними піснями, казками. Водночас перед учнями у всій красі й величі, у найхарактернішому виявленні поставала українська мова, реалізувався її значний естетичний і морально-етичний потенціал. Учні поповнювали свій активний лексичний запас, стали краще говорити українською мовою, правильно вимовляти слова, зв'язно розповідати. Вони переконувалися, що вивчення української мови може бути цікавим і захоплюючим.

Народна творчість стала для них провідним народознавчим джерелом, формувала початкове уявлення про мову як суспільне явище, мала пізнавальне значення, навчала поважати й розуміти національну культурну спадщину, тобто сприяла вихованню національної самосвідомості.

З 1967-1993 років у Луганському обласному інституті вдосконалення вчителів на курсах підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури дослідником були підготовлені й проведені заняття з таких тем: "Вивчення творчості Б.Грінченка на уроках української мови і літератури у середній школі", "Педагогічна спадщина, освітня діяльність Б.Грінченка і проблеми сучасної школи".

Учителі мали змогу ознайомитися з експериментальною роботою викладача в школі шляхом відвідання занять фольклорного гуртка.

Проведена робота, в основі якої були педагогічні ідеї Б.Грінченка, стала складовою частиною формування у студентів та вчителів концепції національної школи, особливо щодо визначення національного компоненту змісту освіти, який передбачає, що організація, зміст, методика навчання мають будуватися з урахуванням культурно-історичної традиції народу на основі національної культури.

Завдяки цьому активно здійснюється процес гуманізації навчально-виховного процесу, виховання загальнолюдських моральних цінностей, естетичного ідеалу, національної самосвідомості.

У висновках дисертації викладені основні теоретичні та практичні результати дослідження:

1. Б.Грінченко розробив цілі та завдання виховання особистості в українській національній школі, серед яких чільне місце займають формування національної самосвідомості, оволодіння багатогранною національною та світовою культурою, мовою рідного народу, широкою науковою програмою.

2. Національна школа, в розумінні Б.Грінченка, є основою духовного відродження українського народу, збереження його культурної самобутності, ствердження його як рівноправного члена світової сім'ї цивілізованих народів.

3. Б.Грінченко вважав, що просвітні, виховні цілі потребують, щоб система навчальних закладів обов'язково доповнювалася багатим загальнонаціональним культурним середовищем, розвинутою наукою та мистецтвом, самовідданою підтримкою народної інтелігенції, зрілою педагогічною культурою широких верств населення.

4. Розвиток системи навчально-виховних закладів повинен доповнюватися різким підвищенням загальної та педагогічної культури, професійної майстерності вчительських кадрів, формування у них високих моральних якостей, гідності та відповідальності за звання народних учителів.

5. Науково-теоретична та творча спадщина Б.Грінченка органічно входить у культурне, духовне життя нової України, стає важливою складовою частиною науково-педагогічних пошуків фахівців, все активніше використовується свідомими вчителями-практиками.

Основний зміст дисертації викладено у таких працях:

1. Борис Грінченко і наш край //Тези республіканської науково-практичної конференції, Луганськ, 1988.- С.31-32.

2. Борис Грінченко і Ірохим Зінківський //Тези республіканської науково-практичної конференції, Луганськ, 1988.-С.63-64.

3. Українські послідовники Б.Дала в лексикографії //Тези Давидових читань, Луганськ, 1988.-С.109-111 /в співавторстві/.

4. До джерел чистої води.-Прапор.-1988.-№8.-С.160-161.

5. Для рідного слова /До 125-річчя з дня народження Б.А.Грінченка/ // Початкова школа.-1988.-№12.-С.57-58.

6. Від сопілки - до слова, від слова - до мови //Українська мова і література в школі.1988.-№12.-С.49-52.

7. Щедрість серця - дітям /штрихи до портрета Ю.Навленка/
//Українська мова і література в школі.-1989.-№9.-С.66-71.

8. Григор Тютюнник і наш край.-Луганськ,1989.- 12 с.

9. "...і безмірно широкої любові до людей" //Українська мова і література в школі.-1990.-№5.-С.47-50.

10. Роль краєзнавчої роботи в літературній освіті майбутніх вчителів //Тези доповідей республіканської наукової конференції "Актуальні питання вивчення у вузі курсу методики викладання мови і літератури в школі", Ніжин,1990.-С.75-76.

11. До проблеми творчих взаємин Б.Грінченка і М.Кропивницького //Тези республіканської наукової конференції "Творча індивідуальність М.Кропивницького і розвиток української культури", Кіровоград, 1990.-С.104.

12. Вартовий рідного слова /життя і педагогічні погляди Б.Грінченка/
//Українська мова і література в школі.-1990.-№10.-С.25-32.

13. Страчене життя // Україна.-1991.-№11.-С.32-33.

14. Ідеї О.Потебні в педагогічних поглядах Бориса Грінченка// Тези доповідей Всесоюзної наукової конференції "О.Потебня - дослідник слов'янських взаємозв'язків", Харків,1991.-С.156.

15. Міжпредметні зв'язки при вивченні дитячої літератури і проблеми національного виховання майбутніх вчителів//Тези республіканської науково-практичної конференції "Мова в системі початкового навчання", Полтава,1991.-С.165-167.

16. Народознавство і проблеми формування професійної здатності вчителя початкових класів //Тези доповідей наукової конференції "Вища школа: концепція, методологія школи реалізації", Луганськ,1992.-С.38.

17. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів засобами дослідницької роботи //Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю Вінницького державного педінституту, Вінниця,1992.-С.50.

18. Особистість вчителя національної школи в педагогічних ідеях Бориса Грінченка //Тези доповідей конференції "Шляхи поліпшення підготовки вчителів початкових класів до роботи в національній школі", Дрогобич,1992.-С.59-60.

19. Передмова до книги Б.Грінченка "Як жив укр.їнський народ". - Луганськ, 1992.- С.5-35.

20. Ідеї національної школи в навчанні й вихованні молодших школярів у педагогічній спадщині Бориса Грінченка //Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції "Вивчення рідної мови і духовний розвиток особистості молодшого школяра в оновленій національній школі", Жмань, 1991.-С.108-109 /в співавторстві/.

21. Дидактичний матеріал з народознавства на уроках мови /5 клас/ //Українська мова і література в школі.-1992.-№ 5-6.-С.22-26 /в співавторстві/.

22. Дидактичний матеріал з народознавства на уроках української мови /7 клас/ //Українська мова і література в школі.-1992.-№ 7-8.-С.20-23 /в співавторстві/.

23. Дидактичний матеріал з народознавства на уроках української мови /6 клас/ //Українська мова і література в школі.-1992.-№ 9-10.-С.5-9 /в співавторстві/.

24. Дидактичний матеріал з народознавства на уроках української мови /8 клас//Українська мова і література в школі.-1992.-№ 11-12.-С.10-13 /в співавторстві/.

25. Дидактичний матеріал з народознавства на уроках української мови /9 клас//Українська мова і література в школі.-1993.-№ 1-2.-С.4-9 /в співавторстві/.

26. Пошуки шляхів нового //Рідна школа.-1992.- № 11-12.-С.17.

27. Луганщина літературна.-Луганськ, 1993.- 48 с.

28. Відчувати, розуміти, знати //Початкова школа.-1993.- №5-6.

29. Дидактичний матеріал з народознавства на уроках української мови в 5-11 класах.- К.:Освіта, 1993.- 287 с.

30. Педагогічна діяльність Б.Грінченка на Катеринославщині //Донбас, 1993.-№ 5.-С.31.

31. До 130-річчя з дня народження Бориса Грінченка //Українська мова і література в школі.-1993.-№ 9.-С.44-88 /в співавторстві/.

32. Ідеї національної школи у педагогічній спадщині Б.Грінченка //Тези доповідей республіканської наукової конференції, присвяченої 130-річчю з дня народження Б.Грінченка, Луганськ, 1993.- С.53-54.

33. Вивчення творчої спадщини Б.Грінченка - фольклориста на сучасному етапі //Тези доповідей республіканської наукової конференції, присвяченої 130-річчю з дня народження Б.Грінченка, Луганськ, 1993.- С.60-61.

Підписано до друку 24.05.94. Формат 60x84/16. Папір друкарський. Друк
офсетний. Умовн. друк. арк. 1,0. Тираж 100. Замовлення 3206.

Обласна друкарня, 348040, Луганськ, вул. Ватутіна, 89а.

AB 30.710

AB 30.710